

УДК 378.147

Таранник Алла Олександрівна

аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка

заступник директора Інституту мистецтв

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

allataranik@ukr.net

РЕЗОЛЮЦІЇ ПЕРШОГО З'ЇЗДУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН У СУСПІЛЬСТВІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті аналізуються резолюції прийняті на першому з'їзді вищих навчальних закладів України (квітень 1918 р., м. Київ). Звернено увагу на рішення з'їзду щодо розширення автономії університетів та на необхідність створення «Рад вищих навчальних закладів». порушено питання українського громадянства та українізації вищих навчальних закладів. Визначено низку концептуальних положень щодо перебудови системи вищої освіти на нових засадах, які стали визначальними для подальшого розвитку освіти в Україні. Висвітлено проблему фінансування університетів на початку ХХ століття. Надано поіменний склад тимчасового бюро, вибраного для підготовки до наступного з'їзду.

Ключові слова: рада вищих навчальних закладів; автономія; українізація університетів; резолюція з'їзду; реформа вищої школи; фінансування університетів.

Постановка проблеми. Реформування та модернізація системи вищої освіти України у відповідності до європейських стандартів, потребують всебічного вивчення та творчого застосування освітніх традицій, які формувалися протягом кількох попередніх століть. Створення та подальший розвиток університетської освіти яскраво відобразилися в рішеннях та резолюціях педагогічних з'їздів початку ХХ століття. Зокрема, на першому з'їзді вищих навчальних закладів України (м. Київ, квітень 1918р.) були розглянуті проблеми вищої освіти, актуальні і для теперішнього стану вищої освіти та які необхідно продовжувати досліджувати.

Аналіз досліджень і публікацій. Важливим етапом сучасних історико-педагогічних досліджень є та частина наукового пошуку, яка охоплює визначення явищ та фактів в системі вищої освіти України початку ХХ століття. Саме в цей період духовно-культурного відродження українства інтенсивно відбувались процеси становлення національної вищої школи. Аналіз наукових, аналітико-

інформаційних джерел, електронних ресурсів показав, що упродовж останніх років у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці активізувалися дослідження з окремих аспектів розвитку вищої освіти. Зокрема, проблему реформування вищої освіти досліджували Є. Князєв, А. Аврус, А.Іванов, О.Іваненко, В. Кінельов, та ін.

Водночас, системне вивчення проблем становлення, розвитку та реформування вищої освіти та їх висвітлення на педагогічних з'їздах не стало предметом окремого пошуку.

Мета та завдання статті. Показати актуальність для сучасної вищої освіти України питань, розглянутих на першому з'їзді вищих закладів освіти, який відбувся в м. Київ у 1918 р.

Виклад основного матеріалу. До 1917 р. в Російській імперії склалась власна університетська система, якій були притаманні деякі риси німецьких та французьких університетів, але яка відрізнялась суттєвими особливостями. Російські університети давали глибокі знання в галузі фундаментальних наук, професори читали загальні курси, на старших курсах вводилась спеціалізація, існував тісний зв'язок з академічною наукою. Разом з тим, перед вищою школою поставало чимало різних питань, для вирішення яких вивчався досвід закордонних науковців. Проблеми подальшого розвитку університетів широко обговорювались у суспільстві. Про їх долю, необхідність внесення серйозних змін в університетське життя наголошували відомі вчені та громадські діячі.

Так, Макс Вебер прочитав в 1918 р. у Мюнхенському університеті лекцію «Наука як професія», в якій висунув свою ідею університету, як центру інтелектуальної єдності, який об'єднує здобуття знань, навчання методам мислення та орієнтацію на основні людські цінності. Вебер пропонував, щоб в університетах переважало елітарне навчання індивідуального характеру, основане на ліберально-гуманістичних ідеалах.

Зовсім інший підхід до майбутнього університетів запропонував відомий філософ, математик та педагог Альфред Норс Уайтхед в циклі лекцій, з якими він виступив у Кембріджському та Гарвардському університетах в 20-х роках ХХ століття. Він вважав, що університети втратили своє значення шкіл освіти та шкіл

знань, адже отримувати знання та проводити дослідження можна набагато дешевше поза стінами університетів та незалежно від них. Існування університетів, на думку Уайтхеда, виправдовувалось лише тим, що вони зберігали зв'язок між знанням та сутністю життя, об'єднуючи молодь та старше покоління в процесі навчання.

Нарешті, в 1930 р. великий іспанський вчений Х. Ортега-і-Гассет опублікував книгу «Місія університетів», створену на основі прочитаних ним лекцій в Мадриді. Ідеї, які висловив Ортега, зводились до того, що університет повинний зробити звичайну людину культурною, допомогти їй стати хорошим професіоналом. Але пересічна людина не обов'язково має бути вченим, тому наукові дослідження Ортега не відносив до основних функцій університету[1, 139].

Револьюційні перетворення, які розпочалися в Росії у лютому 1917 р., не могли не відобразитися на всій системі вищої освіти та не привести до дуже серйозних змін у ній.

Тимчасовий уряд за короткий термін свого перебування при владі багато зробив для розвитку всіх видів освіти в країні. У цей період Міністерство народної освіти очолювали видатні вчені, університетські професори. Зокрема, Ігнат'єв П.М., який навчався в Сорбоні, закінчив Київський Імператорський університет Святого Володимира та був одним з авторів проекту реформи середньої освіти; Кульчицький М.К. – закінчив Харківський Імператорський університет, ординарний професор гістології, був попечителем Казанського та Петроградського навчальних округів; Мануйлов О.А. вчений-економіст, з 1905 до 1911 – ректор Московського університету; Ольденбург С.Ф. – ад'юнкт з літератури та історії азійських народів Імператорської Академії наук, ординарний академік, незмінний секретар Академії наук; Салазкін С.С. – директор Санкт-Петербурзького жіночого медичного інституту[7; 4; 2].

Усі вони чудово знали потреби закладів освіти, тому, не дивлячись на необхідність вирішення багатьох складних проблем, Тимчасовий уряд та Міністерство народної освіти прийняли цілу низку заходів в інтересах розвитку університетів. Зокрема, 21 березня 1917 р. почала працювати комісія з питань

реформи навчальної справи у вищих навчальних закладах, а у червні в Міністерстві народної освіти відбулася нарада, на якій обговорювався стан справ у ВНЗ. Університети звільнили від контролю попечителів навчальних округів та повністю відновили університетську автономію. Приймались рішення про відкриття нових університетів, старі університети отримали можливість відкрити нові факультети. Був підготовлений проект «Загального статуту російських державних університетів», але Тимчасовий уряд не встиг його затвердити.

Усі ці події знайшли своє відображення у рішеннях та резолюціях з'їздів освітян. Так, у квітні 1918 року в м. Києві відбувся перший з'їзд вищих навчальних закладів України, у якому взяли участь делегати Рад Київського Імператорського Університету Святого Володимира, Новоросійського університету, Київської духовної академії, Київського Політехнічного інституту, Новоросійського університету та Ніжинського історико-філологічного інституту.

З'їздом був прийнятий ряд резолюцій, а саме: 1) резолюція з питання розширення автономії університетів; 2) резолюція з питання про реформування вищої школи; 3) резолюція з питання правового стану професорсько-викладацького складу та студентів вищих навчальних закладів; 4) резолюція про мову викладання у вищій школі; 5) резолюція про українізацію Київського Імператорського університету Святого Володимира та Ніжинського історико-філологічного інституту; 6) резолюція про фінансовий стан вищих навчальних закладів; 7) резолюція з питання про встановлення зв'язку між вищими навчальними закладами.

Резолюцією щодо розширення автономії університетів було запропоновано вирішувати в Радах вищих навчальних закладів питання стосовно наукової та навчальної справи, внутрішнього розпорядку та адміністрації, які раніше подавались на розгляд міністерства.

Розглядаючи питання про реформування вищої школи, з'їзд постановив, що зміна устрою вищої державної школи може бути здійснена виключно законодавчими інституціями, але сам процес реформування вважався несвоєчасним. З'їздом внесена пропозиція щодо створення постійної «Ради у

справах вищої школи». Делегати наголошували на тому, що положення, які стосуються вищих шкіл, повинні прийматися лише після колегіального обговорення представниками вищих навчальних закладів. До складу «Ради у справах вищої школи» повинно було входити Міністерство народної освіти, заступники міністра та представники усіх вищих навчальних закладів (по 3 особи від кожного). Представники вибирались на кожний рік: по одному зі складу адміністрації навчального закладу, професорів та молодших викладачів. Дві перші особи вибирались Радами навчальних закладів, третя – молодшими викладачами. У свою чергу, «Рада у справах вищої школи» вибирала із свого складу на кожний рік президію в особі Голови, його заступника та секретаря. Міністерство народної освіти вирішувало всі справи, які стосувалися вищих шкіл, після попереднього обговорення їх в «Раді у справах вищої школи». Разом з тим, Раді надавалося право висловлювати свої пропозиції та побажання з різних питань вищої школи. Вона повинна була скликатись на періодичні сесії не рідше 2 разів на семестр [6, 2].

На з'їзді особливу увагу було приділено питанню українського громадянства та українізації вищих навчальних закладів. Адже, як писав О.Субтельний: «Українському рухові революція принесла два докорінних покращення: вона нарешті поклала кінець ненависній урядовій політиці заборони української мови й дозволяла українцям організаційно об'єднуватися» [5, 370].

У резолюції про правовий стан професорсько-викладацького складу та студентів вищих навчальних закладів наголошено, що закон про українське громадянство може бути прийнятий лише після того, як Україна отримає міжнародне визнання як самостійна держава, створить свою конституцію та буде мати власне народне представництво. Водночас, з'їзд врахував той факт, що професорсько-викладацький склад університетів та контингент студентів був об'єктом впливу віроповідальної та національної політики самодержавства. Він формувався головним чином з православних за своєю релігійною належністю, переважна більшість яких були росіяни. З інших національностей серед викладачів університетів найбільш вагому частину складали німці (лютерани) [3, 223]. Тому з'їздом було вирішено, що в інтересах культурного розвитку краю та у

відповідності до практики, напрацьованій сучасними цивілізованими державами, право на державну службу по науковій та навчальній частині можливо надавати особам, які не є українськими підданими. В автономних закладах, якими є університети, та інших вищих навчальних закладах, прийняття на державну службу таких осіб повинно відбуватися на підставі постанов Рад цих закладів. Що ж стосується прав іноземних студентів, то вони ні в яких відношеннях не можуть бути утиснені[6, 3].

У резолюції з'їзду про мову викладання у вищій школі зазначалось, що це питання може бути вирішене конституційним шляхом. Разом з тим, з'їзд висловлював свою глибоку впевненість, що існуючі в Україні осередки наукової діяльності та вищої наукової освіти будуть збережені у повній недоторканності в інтересах культурного розвитку України і ніякі притиски російської мови у вищій школі не будуть допущені. Такі притиски не можуть бути виправдані ні з точки зору права, ні з точки зору інтересів науки та викладання. В резолюції знайшли підтримку питання справедливого прагнення представників українського народу щодо створення української науки, вищої української школи та розвитку національної культури[6, 5].

Щодо українізації Київського Імператорського університету Святого Володимира та Ніжинського історико-філологічного інституту з'їзд прийняв резолюцію, що це питання може бути вирішене лише законним шляхом. Крім того, створення нових українських просвітницьких закладів не повинно відбуватися за рахунок вже існуючих університетів та інститутів, а має здійснюватись у вигляді самостійних українських вищих шкіл, система викладання в яких одразу базуватиметься на принципах демократизму та національної свідомості.

Одним з важливих питань, які розглядались на з'їзді було питання про важкий фінансовий стан вищих навчальних закладів. У резолюції з'їзду наголошувалось, що функціонування вищої школи важливе для країни і в загальнокультурному та в господарському відношеннях. Кожний рубль, витрачений на університети і інші вищі навчальні заклади багаторазово себе виправдовує. Саме тому вищій школі повинна бути надана усіяка матеріальна підтримка, навіть враховуючи важкий

стан державних фінансів та різку зміну цінності грошей. Також звучали пропозиції щодо необхідності підвищення плати за навчання[6, 8].

З питання про встановлення зв'язку між вищими навчальними закладами делегати одностайно прийняли резолюцію про те, що найближчий з'їзд в Україні повинний бути скликаний, по можливості 10 травня 1918 року. До складу з'їзду потрібно запросити представників від державних та інших, рівних їм за правами вищих навчальних закладів. Список вищих шкіл та кількості делегатів при цьому додавався. З метою підготовки та скликання найближчого з'їзду було вибрано тимчасове бюро із семи осіб, а саме: професори Київського Імператорського університету Святого Володимира Є.В. Спекторський, М.М. Ясинський та приват-доцент П.П. Смірнов, професор Київського Політехнічного Інституту В.Г. Шапошніков, професор Київської духовної академії І.В. Четверіков, професор Ніжинського історико-філологічного інституту П.В. Тихоміров та професор Новоросійського університету А.Д. Білімович. Цим особам доручалось систематизувати інформацію про поточні події та про діяльність вищих навчальних закладів України до вибрання нового представництва.

З'їзд постановив, що всі резолюції підлягають передачі на обговорення Рад вищих навчальних закладів України і виразив побажання, щоб вони стали основою для роботи наступних з'їздів[6, 10]..

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Перший з'їзд вищих навчальних закладів України став визначним культурно-освітнім і громадським явищем в тогочасному житті країни, трибуною, на якій висловлювалися думки про стан університетської освіти, гостру необхідність її суттєвого поліпшення, необхідність навчання рідною мовою, шляхи удосконалення навчально-виховного процесу в університетах. Делегатами з'їзду було висунуто ряд концептуальних положень щодо перебудови системи вищої освіти на нових засадах, які стали визначальними для подальшого розвитку освіти в Україні та залишаються актуальними для сучасних вищих навчальних закладів.

Перспективою подальших наукових досліджень можуть бути дослідження проблем вищої освіти в документах педагогічних з'їздів, конференцій, а також

міжнародних конгресів (кінець XIX – початок XX ст.) та їх зв'язку з проблемами сучасної вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврус А.И. История Российских университетов. Очерки. / Аврус А.И. – М. : Московский общественный научный фонд. 2001. – 190 с.
2. Высшее образование в России Очерк Истории до 1917 года под ред. В.Г.Кинелева // НИИ ВО . Москва 1995г.
3. Иванов А.Е. Высшая школа России в конце XIX начале XX века. / Иванов А.Е. – М.: Московский общественный научный фонд. 1991. – 392 с.
4. Кульчицкий Николай Константинович // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82т. и 4 доп.). СПб., 1890-1907
5. Субтельний О. Україна : історія. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
6. ЦДАУ Фонд 711, опис №3, справа 3997, арк. 12
7. Шилов Д.Н. Государственные деятели Российской империи. Главы высших и центральных учреждений 1802-1917. Библиографический справочник. – СПб.,2001. – С. 266-268

Рецензент

Хоружа Л.Л. – д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2014

РЕЗОЛЮЦИИ ПЕРВОГО СЪЕЗДА ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ КАК ОТОБРАЖЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ В ОБЩЕСТВЕ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Таранник Алла Александровна

аспирантка Киевского университета имени Бориса Гринченко

заместитель директора Института искусств

Киевский университет имени Бориса Гринченко, г. Киев

allataranik@ukr.net

Аннотация. В статье анализируются резолюции принятые на первом съезде высших учебных заведений Украины (апрель 1918г., г.Киев). Обращено внимание на решение съезда относительно расширения автономии университетов и на необходимость создания «Советов высших учебных заведений». Поднят вопрос украинского гражданства и украинизации высших учебных заведений. Определено ряд концептуальных положений относительно перестройки системы высшего образования на новой основе, которая стала определяющей для дальнейшего развития образования в Украине. Освещено проблему финансирования университетов в начале XX века. Подан списочный состав временного бюро, выбранного для подготовки к следующему съезду.

Ключевые слова: совет высших учебных заведений; автономия; украинизация университетов; резолюция съезда; реформа высшей школы; финансирование университетов.

RESOLUTIONS OF THE FIRST CONGRESS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE AS A REFLECTION OF THE POLITICAL CHANGES IN SOCIETY IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

Alla O. Tarannyk

graduate student of Borys Grinchenko Kyiv University

Deputy Director of Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

allataranik@ukr.net

Abstract. The article deals with the resolutions adopted at the first congress of higher educational institutions of Ukraine (April 1918, Kyiv). Attention was drawn to the decision of the congress on expanding of the autonomy's universities and the need to build the «Councils of higher educational institutions». Raised the issue of the Ukrainian citizenship and Ukrainization of higher educational institutions. Identified a number of conceptual provisions concerning the restructuring's system of higher education on a new basis, which was essential for the further development of education in Ukraine. Lit the problem of financing universities in the early twentieth century. Filed payroll of temporary bureau, selected to prepare for the next congress.

Key words: the Council of higher educational institutions; autonomy; Ukrainization of universities; the resolution of the congress; the reform of higher education; financing universities.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Avrus A.I. History of Russian universities. Essays. / Avrus A.I. – M. : Moskovskij obshhestvennyj nauchnyj fond. 2001. – 190 p. (in Russian)
2. Higher education in Russia Essay of History to 1917 edited by V.G.Kineleva // NII VO . Moskva 1995 (in Russian)
3. Ivanov A.E. Higher School of Russia in the late nineteenth early twentieth century. / Ivanov A.E. – M.: Moskovskij obshhestvennyj nauchnyj fond. 1991. – 392 p. (in Russian)
4. Kul'chickij Nikolaj Konstantinovich // Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron: In 86 tomakh (82t. i 4 dop.). SPb., 1890-1907 (in Russian)
5. Subtel'nij O. Ukraine: history. – K.: Libid', 1993. – 720 p. (in Ukrainian)
6. CSHAU Fond 711, opis №3, sprava 3997, ark. 12 (in Ukrainian)
7. Shilov D.N. Statesmen of the Russian Empire. Heads of higher and central institution 1802-1917. Bibliography. - St. Petersburg.. – SPb.,2001. – P. 266-268 (in Russian)